

УДК 316.334: 331.105

В. А. Головенько, канд. політ. наук

ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України"

ОРГАНІЗАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ПАРТНЕР СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ¹

У статті визначено можливості впливу організацій громадянського суспільства на процес соціального діалогу. Показано, що результативність такого діалогу, його вплив на вирішення найважливіших соціально-економічних суспільних проблем, на зміцнення справедливості та усталеності соціального розвитку значною мірою залежить від рівня тристоронньої співпраці державних органів, об'єднань профспілок та роботодавців. Проаналізовано стан соціального діалогу в сучасній Україні.

Ключові слова: соціальний діалог, організації громадянського суспільства, соціальні проблеми, політична культура.

Постановка проблеми. Демократичний поступ сучасної України, її інтеграція у світову, зокрема європейську спільноту, сталий людський розвиток потребують постійного соціального діалогу між інститутами влади та організаціями громадянського суспільства. При цьому, такий діалог в сучасних умовах передбачає обов'язковість рівноправності партнерів у вирішенні соціально-економічних, гуманітарних і політичних завдань.

На думку автора, соціальний діалог необхідно аналізувати як у широкому, так і в більш вузькому сенсі. Як правомірно стверджують українські дослідники В. Цвих та Д. Неліпа, "проблеми діалогу в цілому у наш час стали предметом обговорення на всіх рівнях і у всіх сферах суспільного життя" [1, с. 182]. У широкому аспекті соціальний діалог – це процес визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей, прийняття узгоджених рішень сторонами соціального діалогу з метою формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин та забезпечення підвищення рівня і якості життя громадян, соціальної стабільності в суспільстві. Однією з основних умов оптимального соціального діалогу є досягнення компромісу між інтересами його сторін. Окрім того, що *цей діалог* охоплює широкий спектр питань, пов'язаних з вирішенням найважливіших соціально-еконо-

¹ Підготовлено в межах проекту "Економічні засади справедливості та усталеності соціального розвитку" за результатами конкурсу дослідницьких проектів установ НАН України в галузі соціогуманітарних наук згідно з розпорядженням Президії НАН України від 07.05.2012 р. № 320.

мічних проблем розвитку, він також включає в себе досить велике коло суб'єктів його здійснення – від окремих громадян до великих соціальних груп, відбувається за активною участю різноманітних соціальних інститутів, в тому числі державних. Виступаючи особливим видом комунікації, діалог в умовах збільшення обсягів, ускладнення структури, поглиблення змісту й розширення розмаїтості форм зв'язків і типів відносин стає важливим, а часто вирішальним засобом побудови складних систем взаємовідносин у різних сферах суспільного життя.

Важко не погодитися із твердженням соціолога В. Степаненка: "...демократія – це ніколи не гарантований і постійний суспільний процес, який вимагає не стільки сприятливих зовнішніх обставин, скільки свідомих зусиль участі громадян і суспільних груп для своєї підтримки та відтворення" [2, с. 180]. Проте, на нашу думку, результативність соціального діалогу все ж значною мірою залежить від того, в яких умовах розвитку суспільного життя він відбувається. Дієвий соціальний діалог можливий лише за такого стану суспільства, в якому вільно реалізуються основоположні права і свободи людини і громадянина через різноманітні форми публічної громадської активності та самоорганізації. Розвинене громадянське суспільство є закономірним етапом, вищою формою самореалізації індивідів. Його головна функція – найбільш повне задоволення матеріальних, соціальних та духовних потреб його членів, що гарантується наявністю демократичних механізмів (організацій), які забезпечують кожній людині можливість впливати на формування і здійснення державної соціальної політики, бути активним учасником економічних перетворень, захищати права і свободи різних верств населення досягти соціальної стабільності. Без такого стану суспільства досягти сталого людського розвитку практично неможливо. Необхідно враховувати й те, що хоча в класичному розумінні громадянське суспільство – це механізм соціальної взаємодії системи місцевого самоврядування, різноманітних об'єднань, суспільних рухів і публічної комунікації, середовище соціальних дій, відносно автономних від держави, проте й за такого суспільства громадськість, організації громадянського суспільства заради спільного блага мають активно взаємодіяти з державними органами.

У більш вузькому сенсі, наприклад, за визначенням Міжнародної організації праці, яка посідає з 1919 р. провідне місце серед основних суб'єктів міжнародно-правового регулювання трудових відносин, *соціальний діалог* "являє собою всі типи переговорів, консультацій та обміну інформацією між представниками урядів, соціальних партнерів або між соціальними партнерами з питань економічної та соціальної політики, що становлять спільний інтерес" [3]. Ось уже понад сто років ця організація обстоює право на свободу об'єднань та ведення дієвих колективних переговорів. При цьому, в першу чергу *пропонується соціальний діалог* базувати на ідеї тристоронньої співпраці уряду, об'єднань профспілок і роботодавців. Щоправда, в деяких країнах соціальний

діалог реалізується між двома сторонами: роботодавцями та організаціями, які представляють інтереси працюючих. Як сказано в доповіді Генерального директора МОП "Об'єднання в організації задля соціальної справедливості", яка була заслухана на міжнародній конференції праці у 2004 р., "право на свободу об'єднань та ведення дієвих колективних переговорів відіграє двояку роль: як основоположне право людини у сфері праці і як найважливіший елемент економічних, соціальних і політичних процесів" [4].

Соціальний діалог є однією із складових соціальної політики Європейського Союзу. Протягом останнього десятиріччя минулого століття на європейському рівні соціальні партнери узгодили понад 100 різних спільних документів [5]. Тому кожна країна, яка намагається вступити в ЄС, обов'язково повинна розвивати, окрім іншого, і соціальний діалог. Такий підхід з огляду на пошук шляхів досягнення стандартів добробуту, суспільного консенсусу, аналогічних європейським, корисний і для України, що намагається інтегруватися в європейську спільноту.

Проблема соціального діалогу в сучасному українському суспільстві, як і в ряді інших пострадянських, постсоціалістичних країн, полягає ще й в тому, що тут у значній частині громадян відсутні і солідарність, і відповідальність, і надія якось вийти з важкої життєвої ситуації, слабо діють механізми, які сприяють соціальній солідарності. Значна частина громадян проживає в зоні депривації, тобто відчуває невдоволеність від взаємодії з іншими людьми. Взаємовиручка, підтримка намагання до об'єднання, спільного вирішення проблем трапляються дуже рідко, стихійно і на дуже короткий період часу. Громадські об'єднання, їх діяльність не викликають високої довіри в більшості населення. Наприклад, за даними Громадської палати Російської Федерації, нині в країні майже 80% громадян, відповідаючи на запитання, чи здатні вони впливати на те, що відбувається в країні, вказують, що їхня думка практично нічого не значить ні в управлінні країною, ні в житті міста, в якому вони живуть, і навіть підприємства, на якому вони працюють; більш як три чверті росіян (77%) переконані, що в країні стало більше незгоди та роз'єднаності; стільки ж (77%) вважають, що в стосунках з іншими людьми необхідно бути обережними; і лише п'ята частина (19%) переконана, що більшості людей можна довіряти [6, с. 9–10].

Аналіз наукових досліджень. Ідеї про доцільність досягнення соціального консенсусу в суспільстві, розбудови громадянського суспільства давно, ще з часів Давньої Греції та Риму, є предметом гострих дискусій. Цим займалися Аристотель, Платон, Цицерон, Марк Аврелій. У середні віки та згодом стосовно цих проблем цікаві погляди виклали Н. Макіавеллі, Т. Гоббс, Дж. Локк, Дж. Гарінгтон, А. Фергюсон, А. Сміт, І. Кант, Ж.-Ж. Руссо, Ш.-Л. Монтеск'є, Т. Пейн, Г. Гегель, А. де Токвіль, К. Маркс, А. Грамші та ін. Питанням узгодження інтересів соціальних груп присвячували свої дослідження Ш. Фур'є, А. Сен-Сімон, Р. Оуен.

Термін "соціальний діалог" з'явився і почав розроблятися в зарубіжній науці у першій половині ХХ ст. Американський соціолог Е. Мейо заклав основи доктрини "людських стосунків", які з часом трансформувалися в управлінську концепцію соціального партнерства.

Із середини 90-х рр. минулого століття проблеми організацій громадянського суспільства, їх співпраці з органами влади, зокрема участі в соціальному діалозі, вивчаються вітчизняними дослідниками І. Бекешкіною, В. Бебиком, В. Бесчасним, О. Вінніковим, О. Кіндратець, А. Колодій, А. Кудряченком, М. Лацібою, Т. Розовою, О. Рокицькою, В. Степаненком, Л. Сідельник, С. Тимченком та ін.

Нині дослідження соціального діалогу набуває в Україні особливого значення у зв'язку з розробленням національної стратегії сталого розвитку, становленням нових демократичних, правових, соціальних відносин між основними соціальними групами, де провідна роль належить саме організаціям громадянського суспільства, за умови досягнення їх рівноправної взаємодії з органами державної влади.

Разом з тим, соціальний діалог як особливе соціокультурне явище ще недостатньо осмислений у своїх сутнісних і змістовних характеристиках в науці. Ще повністю не розкрита його сутність і як цілісного соціального феномену, а також його складових, зокрема чітко не визначено роль та місце в ньому організацій громадянського суспільства.

Автор статті ставить за мету довести, що навіть в умовах слаборозвиненого громадянського суспільства в сучасній Україні організації громадянського суспільства суттєво впливають на стан соціального діалогу в країні. Дієвість же такого діалогу, його вплив на вирішення найважливіших соціально-економічних суспільних проблем, на зміцнення справедливості та усталеності соціального розвитку значною мірою залежить як від рівня тристоронньої співпраці державних органів, об'єднань профспілок та роботодавців, так і від того, чи користуються в громадян авторитетом організації громадянського суспільства, чи впливають вони на громадську думку, на суспільне життя в цілому. Ще в середині ХІХ ст. відомий американський дослідник А. де Токвіль правомірно стверджував: "Найдемократичнішою країною у світі є та з країн, де в наші дні люди досягли найвищої досконалості в мистецтві спільно добиватися мети, яка відповідає їх спільним бажанням, і частіше від інших застосовувати цей новий метод колективної дії" [7, с. 380].

Основний виклад матеріалу. Аналіз стану соціального діалогу в широкому сенсі слова в сучасній Україні в умовах становлення громадянського суспільства показує, що рівень співпраці органів влади з організаціями громадянського суспільства, в цілому між громадськістю та державою ще дуже низький.

Значною мірою це обумовлено зовнішнім середовищем, в якому він відбувається. Так, за даними Паспорта громадянського суспільства, підготов-

леного Українським незалежним центром політичних досліджень, загальна сприятливість середовища для розвитку організацій громадянського суспільства в Україні у 2010 р. погіршилася за всіма показниками, крім державного фінансування (баланс отриманих бюджетних коштів та сплачених податків), зростання частки благодійної допомоги в доходах домогосподарств, а також збільшення чисельності волонтерів [8]. Це підтверджує і соціологія. Так, за даними Українського центру економічних і політичних досліджень імені О.Разумкова, впродовж останнього часу частка населення, яка переконана, що демократія є найбільш бажаним типом державного устрою для України, хоча й зростає (у грудні 2009 р. у цьому було переконано 36,6% опитаних, у жовтні 2010 р. – 46,9, а у квітні 2012 р. – 50,9%), однак, падає кількість тих, хто переконаний, що події в країні розвиваються в правильному напрямі: у червні 2010 р. таких було 41,3%, у серпні 2011 р. – 16,1%, а в грудні 2011 р. – 11,7% [9].

Серед громадян дуже поширені переконання, що вони не можуть нічого зробити проти тих рішень, які приймає Уряд країни, місцева влада. При цьому останнім часом їх частка ще й зростає: за даними моніторингу Інституту соціології НАН України "Українське суспільство", якщо в 2005 р. 57,1% опитаних вважали, що вони не можуть нічого зробити проти рішень Уряду України, які утискають їхні законні права та інтереси, то в 2010 р. таких стало 63,6%, а в 2012 р. – 66,6%, безпорадними себе вважали проти аналогічних рішень місцевої влади у 2005 р. 46,2%, а в 2010 р. та в 2012 р. – відповідно 50,7 та 56,1% респондентів. Якщо у 2005 р. 68,4% опитаних говорили, що за існуючого безладу та невизначеності їм важко зрозуміти, у що вірити, то у 2010 р. таких стало 74,0%, а в 2012 р. – 76,1%. Майже стільки ж громадян заявляють, що проблема зараз у тому, що більшість людей взагалі ні в що не вірять – у 2005 р. так сказали 76,3, у 2010 р. – 80,6, у 2012 р. – 80,5% опитаних [10, с. 33, 37, 38]. За даними Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова, лише близько чверті громадян країни (23% опитаних) переконані, що вони повною мірою чи частково несуть відповідальність за стан справ у країні, при цьому не існує великої різниці за віком: серед 18–25-річних таких 25%, серед 26–40-річних – 26%, серед 41–55-річних – 24%, а серед тих, кому за 55 років, – 21%.

За даними Європейського соціального дослідження, в Україні значна частина громадян переконана, що, маючи справу з людьми, варто бути обережним: коефіцієнт відповіді на запитання "Як Ви гадаєте, в цілому більшості людей можна довіряти чи варто бути обережним, маючи справу з людьми?", який визначається за шкалою, де "10" означає "Більшості людей можна довіряти", а "0" – "Потрібно бути обережним", у 2005 р. становив 4,45 бала, у 2007 р. – 4,14, а в 2009 р. – 4,11 бала і був одним з найгірших серед усіх країн, які брали участь в опитуванні: наприклад, у 2009 р. він був 21-м із 28. Досить низьким є бажання людей допомагати іншим: середній бал відповіді

на запитання "На Вашу думку, люди в основному намагаються допомогти іншим чи дбають про власний інтерес?", який визначається за шкалою, де "10" означає "В основному намагаються допомогти іншим", а "0" – "Дбають про власний інтерес", становив у 2005 р. 3,82 бала, в 2007 р. – 3,6, а в 2009 р. – 2,72 бала. І знову цей показник був одним з найгірших: наприклад, у 2007 р. він був 22-м із 28 [11, с. 94, 96]. Зростає кількість тих, хто вважає, що більшість людей в душі не люблять обтяжувати себе заради того, щоб допомогти іншим: якщо в 1992 р. у цьому були переконані 53,2% опитаних, то в 2008 р. – 59,4%, в 2010 р. – 56,1%, а в 2012 р. – 64,1 [10, с. 41].

Складне соціально-економічне становище країни, перманентні політичні кризи, недовіра населення до органів влади породжують досить високий рівень протестних настроїв у суспільстві. Останнім часом почала дещо зростати частка населення, яке вважає, що в разі значного погіршення умов життя потрібно проти цього активно протестувати: якщо у 2008 р. за це висловилося 40,8% респондентів, то у 2012 р. – 44,3% [10, с. 36]. За даними моніторингу протестів, який проводить Центр дослідження суспільства, в Україні у 2010 р. було зафіксовано 2305, а у 2011 р. – 2277 протестних подій, серед яких найбільшу частку становлять саме соціально-економічні протести. Так, у 2011 р. 60% таких подій сталися внаслідок невирішення саме таких проблем і лише 25% стосувалися ідеологічних та політичних питань [12].

Однак необхідно відзначити, що впродовж останнього часу увага державних органів до проблем становлення громадянського суспільства все ж таки дещо посилилася. Засади державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства визначено Концепцією сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2007 р. Утвердження громадянського суспільства як гарантії демократичного розвитку України визначено одним із напрямів її внутрішньої політики відповідно до Закону України "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики" від 1 липня 2010 р. 22 березня 2012 р. було прийнято Закон України "Про громадські об'єднання", 25 січня 2012 р. – Указ Президента України "Питання сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні", 24 квітня 2012 р. – Указ Президента "Про стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації", 3 листопада 2010 р. – Постанову Кабінету Міністрів України "Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики, 12 жовтня 2011 р. – Постанову Кабміну "Про затвердження Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених громадськими організаціями та творчими спілками, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка". Значна увага стану розвитку громадянського суспільства в країні присвячена в Щорічному посланні Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє та зовнішнє становище України

в 2012 році", в якому, зокрема, сказано: "Становлення ефективної вітчизняної моделі демократичної консолідації влади, політичних еліт та громадськості можливе лише за умови функціонування дієвого громадянського суспільства. Сприяння його розвитку на основі відповідних європейських стандартів, творчого застосування ліпших світових практик у поєднанні з національною специфікою було й залишається одним з основних напрямів державної політики. Ця політика має на меті участь інститутів громадянського суспільства як рівноправних і впливових учасників конструктивного загальнонаціонального діалогу задля досягнення політичного консенсусу і соціальної стабільності та найшвидшого здійснення назрілих модернізаційних реформ в інтересах суспільства" [13, с. 129].

З метою забезпечення діяльності Президента України щодо реалізації державної політики, спрямованої на формування сприятливого середовища для дальшого становлення в Україні громадянського суспільства, налагодження ефективного механізму взаємодії його інститутів з державними органами та органами місцевого самоврядування на засадах партнерства та взаємної відповідальності, досягнення європейських стандартів забезпечення та захисту прав і свобод людини і громадянина 25 січня 2012 р. Президентом України створено Координаційну раду з питань розвитку громадянського суспільства.

На кінець 2011 р. було сформовано 566 громадських рад при центральних та місцевих органах виконавчої влади, у створенні яких взяли участь не лише громадські організації, а й бізнесові структури, асоціації, релігійні організації, профспілки та недержавні пенсійні фонди [13, с. 130]. Загалом більше 9 тис. представників організацій громадянського суспільства взяли участь в установчих зборах із формування громадських рад при органах виконавчої влади різного рівня. До складу громадських рад різного рівня обрали більше 8 тис. 200 представників організацій громадянського суспільства [14, с. 5]. Станом на вересень 2011 р. на рівні центральних органів виконавчої влади 39% членів громадських рад становили представники громадських організацій, 32% – професійних і бізнесових асоціацій, 7% – благодійних організацій. На рівні облдержадміністрацій 67% членів громадських рад – представники громадських організацій [15, с. 21].

Важливим кроком до утвердження прозорості й відкритості діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, поліпшення їхньої інформаційної взаємодії з організаціями громадянського суспільства стало набуття чинності з травня 2011 р. Закону України "Про доступ до публічної інформації", що значною мірою відповідає сучасним світовим стандартам і міжнародним зобов'язанням нашої держави. Щоправда, за даними Українського центру незалежних політичних досліджень, з моменту прийняття закону і до середини 2012 р. 62% органів влади не оновили свої правила щодо доступу громадськості до публічної інформації [16]. У серпні 2011 р. понад

половина опитаних (52%) узагалі нічого не знали про те, що в Україні був ухвалений такий закон, а скористалися своїм правом і надіслали запити про інформацію лише 3% населення [15, с. 131]. Більше того, за даними моніторингу Інституту соціології НАН України, якщо у 2005 р., відповідаючи на запитання стосовно можливостей отримання достовірної інформації про те, що діється в країні, 10,7% респондентів відповіли, що вони впродовж останніх 12 місяців погіршилися, у 2008 р. – 16,9%, у 2010 р. – 15,8%, то у 2012 р. – 24,3% [10, с. 129].

Звичайно, усе вищесказане, що було здійснено державою впродовж останнього часу, безумовно, є позитивним кроком на шляху до розвитку громадянського суспільства в нашій країні, сприяє поглибленню соціального діалогу між громадськістю та державою. Більше того, нині не лише владні структури, але й всі інші політичні сили декларують, що стратегія соціально-економічного розвитку країни має базуватися на створенні громадянського суспільства – суспільства громадян із високим рівнем економічних, соціальних, політичних, культурних і моральних якостей і спроможностей, в якому рівноправні громадяни головним чином шляхом взаємодії "третього сектору", незалежних громадських об'єднань та правової держави сприятимуть суспільному розвитку заради спільного блага. Так, наприклад, у проекті Програми об'єднаної опозиції "Справедлива держава, чесна влада, гідне життя" записано: "Ми сприятимемо встановленню ефективного та конструктивного партнерства між державою і суспільством для проведення фундаментальних реформ, поступового розв'язання всіх гострих проблем, які переживає наше суспільство" [17].

Проте, з іншого боку, в Україні держава продовжує не сприймати в повній мірі організації громадянського суспільства як рівного партнера в системі організації та надання соціальних послуг і не готова передавати громадським організаціям фінансові ресурси й частину повноважень у цій сфері. Так, що стосується фінансової підтримки громадських організацій з боку державних органів, то необхідно відзначити, що в цілому видаткова частина державного бюджету на їх підтримку залишається мізерною, частка коштів, виділених з державного бюджету, у щорічних витратах громадських організацій до останнього часу постійно скорочувалася: якщо 1996 р. вони становили 12,6%, то 2007 р. – 7,1, 2008 р. – 6,8, а 2009 р. – лише 4,4% і лише в 2010 р. зросла до 8,0% [18, с. 10]. Для порівняння: частка таких видатків у Чехії становить 47%, в Угорщині – 27%, у Польщі – 24%). Частка організацій громадянського суспільства у ВВП країни в 2010 р. становила лише 0,73% (у 2009 р. – 0,78%), тоді як у розвинених країнах світу неурядові організації створюють 3–9% ВВП (наприклад, у Франції їх частка становить 4,2%, у Бельгії – 5%, у Канаді – 7,9%) [15, с. 4, 10]. У 2010 р. вперше впродовж років незалежності пряма державна підтримка громадських організацій перевищила суму одержаних від цих організацій податків: перша сума

становила 220,7 млн грн, а друга – 186,8 млн грн. Україна посідає останнє місце в Європі за рівнем втрат доходів бюджету через податкові стимули для донорів організацій громадянського суспільства [8, с. 1].

Це наштовкує на думку, що владна політична еліта країни все ж не здатна до чесного діалогу з громадянами, не готова до розбудови громадянського суспільства в реальному житті. Реальний соціальний діалог, справжня демократія заміщені роздмухуванням надмірного політичного популізму. Важко не погодитися з твердженням директора Міжнародного фонду "Відродження" Є. Бистрицького, який добре знає проблеми соціального діалогу, взаємовідносини органів влади з організаціями громадянського суспільства ізсередини, що "поширення політичного популізму – найстрашніша хвороба пострадянського суспільства, яка руйнує громадянське суспільство. Політика популізму – неминучий прообраз державного керівництва, що наполегливо вбивають у голови громадян... Суть і небезпека популізму полягає в тому, що він свідомо оминає складну реальність інтересів різноманітних асоціацій громадян. Популісти апелюють до кожного з нас поодиноці. Вони розділяють громадян на соціальні атоми й залишають їх на самоті, обіцяючи задовольнити інтереси кожного окремо й водночас усіх разом. Вони обіцяють покращити персональні умови життя, задовольнити перші життєві потреби, скажімо, підвищити заробітну плату, пенсію, знизити тарифи тощо, подарувати за безцінь квартири, не вимагаючи від нас самих нічого, крім одного – делегування такому політикові своєї частки влади. Вони все готові зробити замість нас та без нашої участі. Популіст не зустрічається з дієвими асоціаціями чи об'єднаннями громадян, аби з'ясувати ключові суспільні інтереси. Увага до останніх небезпечна для такого політика ускладненням простої картини світу, яку він малює для натовпу" [19, с. 4].

Дуже поширеними в суспільній думці також є стереотипи, що члени громадських організацій – це "грантоїди". На це існують й певні об'єктивні причини: за даними Творчого центру "Каунтерпарт", на сьогодні більше половини українських неурядових організацій працюють з міжнародними донорськими організаціями, при цьому частка організацій, які отримують гранти від міжнародних організацій, зростає – з 49% у 2002 р. до 55% у 2008 р. [20, с. 91]. Частка іноземного фінансування громадських організацій (з урахуванням гуманітарної допомоги) у 2010 р. становила 37,6% (порівняно з 19,1% у 2009 р.) [8, с. 2]. Існують також настрої, що члени організацій громадянського суспільства – це маргінали, які не знайшли собі місця в суспільному житті.

Певною мірою авторитет організацій громадянського суспільства падає і через недостатній професіоналізм, низьку результативність їхньої діяльності: за даними дослідження "Стан та динаміка розвитку неурядових організацій України, 2002–2010 роки", наприкінці 2010 р. 38% представників громадських організацій вказали, що рівень співпраці цих організацій з державними

структурами є невисоким через недостатній професіоналізм громадських організацій [20, с. 50]. 2/3 коштів, які виділяються громадським організаціям із Державного бюджету, спрямовуються фактично на їх утримання, а не на вирішення ними нагальних соціальних проблем [15, с. 38]. Незважаючи на те, що нині в Україні найбільшу частку становлять соціально-економічні протести, разом з тим, як і в 2011 р., так і на початку 2012 р. майже половина соціально-економічних протестів проходила за участю виключно неформальних аполітичних ініціатив. Майже третина протестів (32%) проходять без участі партій, громадських організацій, профспілок або ж непартійних груп з чіткою політичною ідеологією. Суттєво зменшилася частка участі громадських організацій, які були основою мобілізації під час протестних кампаній дрібних підприємців та пільговиків (скоротилася з 29% у 2011 р. до 20% у першому кварталі 2012 р.) [12].

Звичайно, такий стан справ не сприяє становленню, розвитку організацій громадянського суспільства, зростанню їх ролі в суспільному житті. Отож, незважаючи на те, що впродовж останнього часу статистично кількість організацій громадянського суспільства суттєво збільшується (див. табл. 1), проте в реальному житті активно діючими є лише 8–9% з них. Як стверджують деякі дослідники, на кінець 2010 р. в країні діяло не більше 3–4 тис. активно діючих громадських організацій [20, с. 18]. За оцінкою експертів, в Україні лише близько 1% економічно активного населення працює в неурядових організаціях, тоді як, наприклад, у Чехії та Угорщині цей показник удвічі більший (1,7% та 2% відповідно), у Німеччині – майже в 7 разів (6,8%) [15, с. 9]. За даними моніторингу Інституту соціології НАН України, кількість членів організацій громадянського суспільства впродовж усіх років незалежності становила лише 12–17% в цілому серед населення віком від 18 років і старше. У 2011 р. ця частка становила 13,0 [10, с. 22], а в 2012 р. – 14,0%. Опитування Фонду демократичних ініціатив, яке було проведене у вересні 2011 р., показало, що лише 5% громадян беруть участь у діяльності неурядових організацій [16].

Таблиця 1

Кількість об'єднань громадян в Україні у 2008–2012 рр.

	2008	2009	2010	2011	2012
Громадські організації та їх осередки	54862	59321	63899	67696	71767
Профспілки та їх місцеві об'єднання	20405	22678	24649	26340	27834
Благодійні організації	10988	11660	12267	12860	13475
Організації співвласників багатоквартирних будинків	6848	8549	10329	11956	13872
Органи самоорганізації населення	–	–	1152	1210	1306

Джерело: Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні : аналіт. доп. / А.В. Єрмолаєв, Д.М. Горелов, О.А. Корнієвський та ін. – К. : НІСД, 2012. – С. 7.

У країні відносно низький рівень розвитку має також благодійна діяльність. За станом на 2010 р. Україна посідала лише 150-е місце у світовому рейтингу благодійності серед 153 держав і, відповідно, останнє місце з 26 держав у регіоні Центральної та Східної Європи. Якщо, скажімо, в Нідерландах на один благодійний фонд припадає 100 мешканців країни, то в Україні – 4 тис. мешканців [15, с. 11].

Про проблемність розвитку організацій громадянського суспільства в країні свідчать й дані соціологічних досліджень. Так, зокрема, за даними Українського центру економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова, у жовтні 2010 р. лише 15,1% респондентів сказали, що, на їхню думку, українські громадські організації впливають на вироблення державної політики в країні [21]. Кількість громадян, які не довіряють громадським організаціям, протягом усіх років спостережень суттєво перевищує кількість тих, хто їм довіряє: наприклад, за даними Центру Разумкова, у березні 2009 р. частка тих, хто не довіряє, переважала частку тих, хто довіряє, у три рази – відповідно 61,5 та 20,6% [22], а за даними Інституту соціології НАН України, ця пропорція була майже такою на початку 2010 р. – відповідно 47,4 та 15,5% [10, с. 51].

Однак, певний оптимізм породжує той факт, що, відповідаючи на запитання "Якщо люди мають спільні цілі і хочуть їх досягти, як їм потрібно діяти, щоб досягти більшого ефекту?", лише 8% опитаних відповіли, що потрібно діяти кожному індивідуально, ще 21% сказали, що необхідно діяти спільно неформально (не реєструючи свою діяльність і не створюючи організацій), але все ж найбільше (41%) переконані, що для цього потрібно створити громадську організацію або приєднатися до вже існуючої [23]. Обнадійливим є й те, що понад чверть населення (27%) переконана, що їхні інтереси в суспільних процесах у першу чергу мають представляти громадські організації та профспілки. Майже дві третини громадян (61,3%) переконані, що держава повинна створити умови для того, щоб громадяни самі могли забезпечити собі гідний рівень життя [24]. Останнім часом почала зростати довіра до громадських організацій: за даними Центру Разумкова, якщо в грудні 2008 р. вона становила 21,5, то в жовтні 2009 р. – 26,1, а в грудні 2011 р. – 34,8% респондентів. Останній показник є найвищим упродовж усього часу спостережень – з жовтня 2001 р. [22]. Як свідчать дані дослідження "Громадська думка в Україні", проведеного Міжнародною фундацією виборчих систем (IFES) у липні 2011 р., дедалі більше обізнаних з НУО громадян України вважають, що неурядові організації безперечно необхідні або необхідні для своєї країни. Відсоток таких підвищився з 63% у 2010 р. до 76% у 2011 р. Це найвищий показник, зафіксований за весь час цього дослідження (проводиться з 1997 р.). За даними Інституту соціології НАН України, участь у діяльності політичних партій та громадських організацій хоча все ще залишається серед найменш значущих для громадян України цінностей (менше 3 балів за 5-бальною

шкалою), разом з тим цей показник піднявся з 2,09 бала 1994 р. до 2,46 бала у 2011 р. [15, с. 12–13]. Дослідження IFES показало, що у 2011 р. 58% населення обізнано з діяльністю неурядових організацій, тоді як у 2010 р. таких було 40%, а в 2009 р. – 28% [16].

Ми не знаємо, чи ці показники є тимчасовим позитивним сплеском, чи це стає постійно тенденцією у ставленні громадян до громадських організацій. Якщо останнє, то це буде лише на користь суспільному розвитку в цілому і поліпшенню соціального діалогу зокрема. Адже громадянське суспільство не є західним артефактом, у чому нас намагаються переконати деякі євразійські ізоляціоністи. Самоорганізація громадянського суспільства належить до числа "еволюційних універсалій", оскільки без неї перехід до розвинутого сучасного суспільства неможливий.

Що стосується соціального діалогу у вузькому сенсі слова, тобто того, який має базуватися на ідеї тристоронньої співпраці уряду, об'єднань профспілок і роботодавців, то необхідно підкреслити, що цей процес розпочався в Україні на початку 90-х рр. минулого століття. Трансформаційні перетворення супроводжувалися цілеспрямованою діяльністю з напрацювання необхідних політико-правових актів, покликаних сприяти формуванню системи соціального діалогу. Характерною особливістю всіх цих заходів було те, що в нашій країні, як і в країнах Центрально-Східної Європи, формування складових системи соціального діалогу відбувалося так би мовити "зверху", а не "знизу", як це було в індустріально розвинутих країнах.

Ідея соціального партнерства та становлення його інституту як системи гармонізації трудових відносин в Україні базується на Конституції України і була задекларована Указом Президента України "Про Національну раду соціального партнерства" від 27 квітня 1993 р. Далі вона отримала розвиток у таких законах, як "Про колективні договори і угоди", "Про оплату праці", "Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)", "Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності", "Про організації роботодавців", "Про соціальний діалог в Україні", трудовому законодавстві, інших нормативно-правових актах.

У травні 1993 р. було утворено Національну раду соціального партнерства, з цього ж року почали укладатися тарифні, а потім – генеральні угоди між Кабінетом Міністрів і профспілковими організаціями України, з 1997 р. – також з Українським союзом промисловців і підприємців, а з 1999 р. – з Конфедерацією роботодавців України. Указом Президента України в листопаді 1998 р. було утворено національну службу посередництва та примирення, а з грудня 2005 р. – Національну тристоронню соціально-економічну раду. У квітні 2011 р. відповідно до Закону про соціальний діалог Національна тристороння соціально-економічна рада була утворена вдруге Президентом України як постійно діючий орган.

Національна рада має кількісно збалансовану структуру представництва трьох сторін соціального діалогу: по 20 представників від: органів виконавчої влади, від профспілок і від роботодавців. Очолює Раду Голова, який призначається Президентом України за поданням Президії Національної ради строком на один рік. 17 лютого 2012 р. Головою Ради призначено Д. Фірташа – співголову від сторони роботодавців, Голову Спільного представницького органу сторони роботодавців на національному рівні. Співголови Національної ради є координаторами сторін. Персональний склад Національної ради визначається у порядку, встановленому ст. 9 Закону України "Про соціальний діалог в Україні".

До основних завдань Національної ради належать:

– вироблення консолідованої позиції сторін соціального діалогу щодо стратегії економічного і соціального розвитку України та шляхів вирішення існуючих проблем у цій сфері;

– підготовка та надання узгоджених рекомендацій і пропозицій Президентові України, Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України з питань формування і реалізації державної економічної та соціальної політики, регулювання трудових, економічних, соціальних відносин [25].

Можна вважати, що нині діяльність Національної тристоронньої соціально-економічної ради дещо наближує Україну до стандартів Євросоюзу, у тому числі й у підвищенні соціальних стандартів. Отже наступним важливим кроком має стати дотримання всіма сторонами укладених угод.

Водночас, необхідно підкреслити, що за нинішніх умов єдиним реально ефективним суб'єктом соціального діалогу та партнерства в Україні все ще залишається держава. У країні ще не сформувалися остаточно організації, які були б спроможними представляти та послідовно відстоювати інтереси окремих соціальних груп. Ці групи, зокрема й робітничі, ще не навчилися чітко формулювати свої вимоги, дуже низьким є громадянське самоусвідомлення, мають місце пасивність населення та недовіра до профспілок тощо. Тобто тут слід задіяти інституції громадянського суспільства, адже без їх активної участі важко говорити про дієвий соціальний діалог та партнерство, вирішення важливих соціально-економічних проблем.

Досвід же розвинутих країн показує, що формування інституту громадянського суспільства та становлення системи регулювання соціально-трудових відносин на основі соціального діалогу – це процеси взаємопов'язані й взаємодоповнюючі.

Для того, щоб організації громадянського суспільства стали відігравати більш активну роль у суспільному житті, стали дієвішим чинником у вирішенні наболілих соціально-економічних проблем, зокрема тих, що стали наслідком фінансово-економічної кризи, для поглиблення процесу соціального діалогу між органами влади та організаціями громадянського суспільства, на

нашу думку, необхідно вже вповдовж найближчого часу реалізувати ряд пріоритетних завдань, до яких, у першу чергу, можна віднести: внесення змін до Конституції України у частині наділення громадських організацій, інших організацій громадянського суспільства правом законодавчої ініціативи; приведення у відповідність з європейськими стандартами національного законодавства стосовно діяльності організацій громадянського суспільства, зокрема, впровадження європейських підходів до питань делегування цим організаціям окремих функцій держави щодо реалізації державної політики в гуманітарній та соціальній сферах, забезпечення сприятливих умов для розвитку волонтерства та благодійництва; внесення до законодавства України положень, які б дозволяли громадським організаціям проводити економічну діяльність без мети одержання та розподілу прибутку; залучення неурядових організацій до надання соціальних послуг громадянам; забезпечення умов для активної участі громадськості, організацій громадянського суспільства у підготовці та прийнятті управлінських рішень, обов'язкове проведення органами влади консультацій з громадськістю у формі публічного громадського обговорення та вивчення громадської думки під час формування та реалізації державної політики; здійснення ефективного контролю за діяльністю органів влади, розширення діяльності спільних органів, спільних робочих груп з представників виконавчої, законодавчої влади, місцевих органів влади та громадського сектору, поглиблення роботи механізмів громадського контролю, громадської експертизи, моніторинрів щодо дотримання законодавства, виконання державних програм, використання бюджетних коштів тощо; створення цільового державного фонду сприяння розвитку громадянського суспільства з незалежною формою урядування; розширення участі організацій громадянського суспільства у соціальному діалозі з питань, які вирішуються в Україні у межах трипартизму, підвищення відповідальності учасників діалогу за виконання прийнятих рішень; посилення механізмів із забезпечення інформаційної прозорості діяльності органів державної влади, активніше задіяння таких інструментів зв'язку, як звернення до депутатів, органів державної влади, громадські слухання, активізація роботи офіційних веб-сайтів органів виконавчої влади тощо; сприяння організаційному зміцненню організацій громадянського суспільства, зокрема профспілкових об'єднань; посилення політичної просвіти та формування політичної культури населення, відчуття у громадян необхідності творення організацій громадянського суспільства, посилення їх ролі у суспільному житті.

Необхідно підкреслити, що становлення та розвиток громадянського суспільства, звичайно, неможливе без цілеспрямованої дії в цьому напрямі органів державної влади, політичної еліти країни. Проте здійснення такого завдання вимагає, в першу чергу, необхідних змін у ментальності, світобаченні загалом самих громадян, без бажання та активної участі самих громадян позитивних змін у створенні в країні громадянського суспільства не відбу-

деться. Ще А. де Токвіль писав про те, що немає країни, де все врегульовано за допомогою законів або де політичні інститути здатні замінити здоровий глузд та суспільну мораль. Останні значно ширші за можливості їх одержавленого врегулювання через кодекси [7, с. 481].

На думку багатьох дослідників, такому суспільному розвитку могло б посприяти активне впровадження ліберальної ідеї, системотворчою основою якої є приватна власність, що веде до автономії індивідуальної поведінки. Проте, як правомірно підкреслює академік НАН України В. Геєць, ментальність, історичне минуле українського народу та складнощі сучасного життя в Україні не дали очікуваного результату в трансформації суспільних відносин, не сприяли формуванню привабливого ліберального укладу, а призвели до знедолення, позбавлення засобів для існування, реалізації державної політики, яка визначається не стільки суспільними інтересами, скільки нескінченною низкою винятково приватних інтересів, до безініціативності, апатії переважної більшості населення, що є антиподом громадянського суспільства та перешкоджає стабільному розвитку як економіки, так і суспільства в цілому [26, с. 323].

Зважаючи на те, що перебування громадян в організаціях громадянського суспільства позитивно впливає на їх поведінку, на формування їхньої політичної культури, на проведення соціального діалогу в суспільному житті, в цілому на консолідацію суспільства, в Україні найближчим часом на цю проблему має бути звернена особлива увага як з боку держави, так і суспільства, загалом громадян у цілому. Зміцнення організацій громадянського суспільства, розширення сфери їх діяльності має стати завданням всієї української спільноти.

1. Цвих В.Ф. Соціальний діалог: основні підходи до визначення / В. Цвих, Д. Неліпа // Вісник Київського нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – 2006. – № 81–83. – С. 182–185.
2. Степаненко В. (Де-)демократизація / В. Степаненко // Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг : У 2 т. Т. 1. Аналітичні матеріали / за ред. д. екон. н. В. Ворони, д. соціол. н. М. Шульги. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2011. – 576 с.
3. Міжнародні стандарти розвитку соціального діалогу [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://D:/Vhod/lep/Tema-dod-12/Mater/index.php.htm>>.
4. Объединение в организации в целях социальной справедливости : глобальный доклад, представленный в соответствии с механизмом реализации Декларации МОТ об основополагающих принципах и правах в сфере труда. Международная конференция труда, 92-я сессия, 2004 год [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/dgreports/dcomm/publ/documents/publication/wcms_099149.pdf>.

5. *Крещенко Н.* Соціальний діалог з позиції країн ЄС / Н. Крещенко [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.viche.info/journal/2197/>>.
6. Доклад о состоянии гражданского общества в Российской Федерации (2011 г.). – М. : Общественная палата Российской Федерации, 2012. – 144 с.
7. *Токвиль А. де.* Демократия в Америке : пер. с фр. / А. де Токвиль. – М. : Весь Мир, 2000. – 527 с.
8. Паспорт громадянського суспільства України : базова оцінка розвитку громадянського суспільства (2010 рік) / Український незалежний центр політичних досліджень [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=66>.
9. Відповідь на запитання: "Події в Україні розвиваються у правильному чи неправильному напрямі?" // Сайт Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=66>.
10. Результати національних моніторингових опитувань 1992–2011 років // Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг : У 2 т. Т. 2 : Таблиці і графіки / за ред. д. філос. н. Є.І. Головахи, д. соц. н. М. Шульги. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2011. – С. 15–137.
11. *Головаха Є.* Тенденції соціальних змін в Україні та Європі: за результатами "Європейського соціального дослідження 2005–2007–2009 / Є. Головаха, А. Горбачик. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2010. – 118 с.
12. Моніторинг протестів // Сайт Центру дослідження суспільства [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://cedos.org.ua/protestmonitor/33-reports/115-2012-05-31-23-40-40>>.
13. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році : Щорічне послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2012. – 256 с.
14. Громадські ради в цифрах: загальнонаціональний звіт із моніторингу формування громадських рад при центральних та місцевих органах виконавчої влади / за ред. М.В. Лациби, О.С. Хмари, А.О. Красносільської та ін. – К. : Укр. незалеж. центр політ. дослідж., 2011. – 124 с.
15. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні : аналіт. доп. / А.В. Єрмолаєв, Д.М. Горєлов, О.А. Корнієвський та ін. – К. : НІСД, 2012. – 48 с.
16. Індекс сталості НУО в Україні в 2011 році : 15-е вид. – червень 2012 р. [Електронний ресурс]. – Доступний з <<http://ccc-tck.org.ua/file/biblioteka/>>.
17. Проект Програми об'єднаної опозиції "Справедлива держава, чесна влада, гідне життя" // Об'єднана опозиція "За Батьківщину" [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://img.pravda.com.ua/files/0/0/za_prog.pdf>.
18. Громадські організації в Україні у 2010 році : стат. бюл. – К. : Державна служба статистики України, 2011. – 157 с.
19. *Бистрицький Є.* Громадянське суспільство – рушій демократичних перетворень / Є.Бистрицький // Громадян. суспільство. – 2010. – № 1(12). – С. 2–6.

20. *Поливода Л.* Стан та динаміка розвитку неурядових організацій України 2002–2010 роки : звіт за даними дослідження / Л. Поливода, С. Голота. – К. : Видавн. дім "КуПол", 2010.– 112 с.
21. Відповідь на запитання: "Наскільки сильно наведені інституції впливають на вироблення державної політики в Україні?" // Сайт Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=579>.
22. Відповідь на запитання: "Чи довіряєте Ви громадським організаціям?" // Сайт Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=81>.
23. Відповідь на запитання: "Якщо люди мають спільні цілі і хочуть їх досягти, як їм потрібно діяти, щоб досягти більшого ефекту?" // Сайт Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=365>.
24. Відповідь на запитання: "Виберіть твердження, з яким Ви більшою мірою згодні" // Сайт Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=340>.
25. Сайт Національної тристоронньої соціально-економічної ради [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ntser.gov.ua/ua/about/history.html>>.
26. *Геєць В.М.* Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / В. Геєць. – К. : Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2009. – 864 с.

Транслітерований список джерел

1. *Cvyh V.F.* Social'nyj dialog: osnovni pidhody do vyznachennja / V. Cvyh, D. Nelipa // Visnyk Kyi'vs'kogo nac. un-tu im. Tarasa Shevchenka. – 2006. – № 81–83. – S. 182–185. [in Ukrainian]
2. *Stepanenko V.* (De-)demokratyzacija / V. Stepanenko // Ukrai'ns'ke suspil'stvo. Dvadcat' rokov nezalezhnosti. Sociologichnyj monitoryng : U 2 t. T. 1. Analitychni materialy / za red. d. ekon. n. V. Vorony, d. sociol. n. M. Shul'gy. – K. : In-t sociologii' NAN Ukrai'ny, 2011. – 576 s. [in Ukrainian]
3. Mizhnarodni standarty rozvytku social'nogo dialogu [Elektronnyj resurs]. – Dostupnyj z : <<http://D:/Vhod/Iep/Tema-dod-12/Mater/index.php.htm>>. [in Ukrainian]
4. Ob#edinenie v organizacii v celjah social'noj spravedlivosti : global'nyj doklad, predstavlenyj v sootvetstvii s mehanizmom realizacii Deklaracii MOT ob osnovopolagajuwih principah i pravah v sfere truda. Mezhdunarodnaja konferencija truda, 92-ja sessija, 2004 god [Jelektronnij resurs]. – Dostupnyj s : <http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/dgreports/dcomm/publ/documents/publication/wcms_099149.pdf>. [in Russian]

5. *Kreshhenko N.* Social'nyj dialog z pozycii' krai'n JeS / N. Kreshhenko [Elektronnyj resurs]. – Dostupnyj z : <<http://www.viche.info/journal/2197/>>.[in Ukrainian]
6. Doklad o sostojanii grazhdanskogo obwestva v Rossijskoj Federacii (2011 g.). – M. : Obwestvennaja palata Rossijskoj Federacii, 2012. – 144 s. [in Russian]
7. *Tokvil' A. de.* Demokratija v Amerike : per. s fr. / A. de Tokvil'. – M. : Ves' Mir, 2000. – 527 s. [in Russian]
8. Pasport gromadjans'kogo suspil'stva Ukrai'ny : bazova ocinka rozvytku gromadjans'kogo suspil'stva (2010 rik) / Ukrai'ns'kyj nezaleznyj centr politychnyh doslidzen' [Elektronnyj resurs]. – Dostupnyj z : <http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=66>.[in Ukrainian]
9. Vidpovid' na zapytannja: "Podii' v Ukrai'ni rozvyvajut'sja u pravyl'nomu chy nepravyl'nomu naprjami?" // Sajt Ukrai'ns'kogo centru ekonomichnyh i politychnyh doslidzen' im. O. Razumkova [Elektronnyj resurs]. – Dostupnyj z : <http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=66>.[in Ukrainian]
10. Rezul'taty nacional'nyh monitoryngovyh opytuvan' 1992–2011 rokiv // Ukrai'ns'ke suspil'stvo. Dvadcjat' rokiv nezaleznosti. Sociologichnyj monitoryng : u 2 t. T. 2 : Tablyci i grafiky / za red. d. filos. n. Je.I. Golovahy, d. soc. n. M. Shul'gy. – K. : In-t sociologii' NAN Ukrai'ny, 2011. – S. 15–137. [in Ukrainian]
11. *Golovaha Je.* Tendencii' social'nyh zmin v Ukrai'ni ta Jevropi: za rezul'tatamy "Jevropejs'kogo social'nogo doslidzhennja 2005–2007–2009 / Je. Golovaha, A. Gorbachyk. – K. : In-t sociologii' NAN Ukrai'ny, 2010. – 118 s. [in Ukrainian]
12. Monitoryng protestiv // Sajt Centru doslidzhennja suspil'stva [Elektronnyj resurs]. – Dostupnyj z : <<http://cedos.org.ua/protestmonitor/33-reports/115-2012-05-31-23-40-40>>.[in Ukrainian]
13. Pro vnutrishnje ta zovnishnje stanovyshe Ukrai'ny v 2012 roci : Shhorichne poslannja Prezydenta Ukrai'ny do Verhovnoi' Rady Ukrai'ny. – K. : NISD, 2012. – 256 s. [in Ukrainian]
14. Gromads'ki rady v cyfrah: zagal'nonacional'nyj zvit iz monitoryngu formuvannja gromads'kyh rad pry central'nyh ta miscevyh organah vykonavchoi' vlady /za red. M. V. Lacyby, O. S. Hmary, A. O. Krasnosil'skoi' ta in. – K. : Ukr. nezalezh. centr polit. doslidzh., 2011. – 124 s. [in Ukrainian]
15. Pro stan rozvytku gromadjans'kogo suspil'stva v Ukrai'ni : analit. dop. / A.V. Jermolajev, D.M. Gorjelov, O.A. Kornijevs'kyj ta in. – K. : NISD, 2012. – 48 s. [in Ukrainian]
16. Indeks stalosti NUO v Ukrai'ni v 2011 roci : 15-e vyd. – cherven' 2012 r. [Elektronnyj resurs]. – Dostupnyj z < <http://ccc-tck.org.ua/file/biblioteka/>>.[in Ukrainian]
17. Proekt Programy ob'jednanoi' opozycii' "Spravedlyva derzhava, chesna vlada, gidne zhyttja" // Ob'jedana opozycja "Za Bat'kivshhynu" [Elektronnyj resurs]. – Dostupnyj z < http://img.pravda.com.ua/files/0/0/za_prog.pdf>.[in Ukrainian]

18. Gromads'ki organizacii' v Ukraini u 2010 roci : stat. bjul. – K. : Derzhavna sluzhba statystryky Ukrainy, 2011. – 157 s. [in Ukrainian]
19. *Bystryc'kyj Je.* Gromadjans'ke suspil'stvo – rushij demokratychnyh peretvoren' / *Je. Bystryc'kyj* // Gromadjan. suspil'stvo. – 2010. – № 1 (12). – S. 2–6. [in Ukrainian]
20. *Polyvoda L.* Stan ta dynamika rozvytku neurjadovyh organizacij Ukrainy 2002–2010 roky : zvit za danymy doslidzhennja / *L. Polyvoda, S. Golota.* – K. : Vydavn. dim "KuPol", 2010.– 112 s. [in Ukrainian]
21. Vidpovid' na zapytannja: "Naskil'ky syl'no navedeni instytucii' vplyvajut' na vyroblennja derzhavnoi' polityky v Ukraini?" // Sajt Ukrain'skogo centru ekonomichnyh i politychnyh doslidzhen' im. O. Razumkova [Elektronnyj resurs]. – Dostupnyj z : <http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=579>. [in Ukrainian]
22. Vidpovid' na zapytannja: "Chy dovirjajete Vy gromads'kym organizacijam?" // Sajt Ukrain'skogo centru ekonomichnyh i politychnyh doslidzhen' im. O. Razumkova [Elektronnyj resurs]. – Dostupnyj z : <http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=81>. [in Ukrainian]
23. Vidpovid' na zapytannja: "Jakshho ljudy majut' spil'ni cili i hochut' i'h dosjagty, jak i'm potribno dijaty, shhob dosjagty bil'shogo efektu?" // Sajt Ukrain'skogo centru ekonomichnyh i politychnyh doslidzhen' im. O. Razumkova [Elektronnyj resurs]. – Dostupnyj z : <http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=365>. [in Ukrainian]
24. Vidpovid' na zapytannja: "Vyberit' tverdzhennja, z jakym Vy bil'shoju miroju zgodni" // Sajt Ukrain'skogo centru ekonomichnyh i politychnyh doslidzhen' im. O. Razumkova [Elektronnyj resurs]. – Dostupnyj z : <http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=340>. [in Ukrainian]
25. Sajt Nacional'noi' trystoronnoi' social'no-ekonomichnoi' rady [Elektronnyj resurs]. – Dostupnyj z : <<http://www.ntser.gov.ua/ua/about/history.html>>. [in Ukrainian]
26. *Gejec' V.M.* Suspil'stvo, derzhava, ekonomika: fenomenologija vzajemodii' ta rozvytku / *V. Gejec'.* – K. : In-t ekonomiky ta prognozuvannja NAN Ukrainy, 2009. – 864 s. [in Ukrainian]

Отримано 23.07.12

В.А. Головенько, канд. полит. наук

ОРГАНИЗАЦИИ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА КАК ПАРТНЕР СОЦИАЛЬНОГО ДИАЛОГА

В статье определены возможности влияния организаций гражданского общества на осуществление социального диалога. Показано, что результативность такого диалога, его влияние на решение наиболее важных социально-экономических общественных проблем, на укрепление справедливости и устойчивого социального развития в значительной мере зависит от уровня трехстороннего сотрудничества государственных органов, объединений профсоюзов и работодателей. Проанализировано состояние социального диалога в современной Украине.

Ключевые слова: социальный диалог, организации гражданского общества, социальные проблемы, политическая культура.

V.A. Golovenko, Candidate of Political Sciences

CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS AS A PARTNER OF SOCIAL DIALOGUE

The article outlines the potential impact of civil society organizations on the process of social dialogue. It is shown that the effectiveness of such dialogue, its impact on solving major socio-economic societal problems, to strengthen justice and sustainable of social development largely depends on the level of the tripartite collaboration of state agencies, trade unions and employers. The condition of social dialogue in modern Ukraine is analyzed.

Key words: social dialogue, civil society organizations, social problems, political culture.